

режиму секретності Збройних Сил України // І. Чичкань., В. Горелов // Військово-історичний альманах. – 2009. – Ч. 1(18). – С. 158.

28. Чмир М. Відзнаки військових звань українських збройних формувань 1917 – 1921 рр. / М. Чмир // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3).

29. Чмир М. Прапори на позначення місця розташування органів військового управління Галицької армії (серпень 1919 р.) / М. Чмир // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 2(13).

30. Шаповал Ю. Символіка Військової служби правопорядку / Ю. Шаповал // Військово-історичний альманах. – 2003. – Ч. 2(7).

31. Штик Т. Кораблі української флоти (1917 – 1918 рр.) / Т. Штик // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3).

УДК 02:001.895

Н.Е. Кунанець

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД У БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ: ІННОВАЦІЯ ЧИ ВІДНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ

У статті розглянуто особливості подання теоретичних засад соціальних комунікацій з прив'язкою до бібліотекознавчих досліджень та з'ясовано традиційність застосування соціокомунікаційного підходу при вивченні бібліотек.

Ключові слова: бібліотекознавство, соціокомунікаційний підхід, соціальні комунікації.

N.E. Kunanets

SOTSIOKOMUNIKATSIYNYI APPROACH LIBRARY: INNOVATION IS TRADITIONAL RESTORATION

In the article the features of presentation of theoretical principles of social communications are considered with attachment to library science researches and traditional character of application of communication for approach is found out at the study of libraries.

Keywords: library science, of communication approach, social communications.

Сучасний стан розвитку суспільства вирізняється посиленою інформатизацією всіх сфер його існування. Дедалі глобальніших масштабів набуває зростання інформаційних потоків, що потребують удосконалення процесів відбору, формування, створення, опрацювання, зберігання, передавання та використання інформації. У цих процесах вагому роль відіграють бібліотеки, які, окрім зберігання великих інформаційних масивів, стають активними розповсюджувачами соціально значимої інформації, тобто соціальними комунікаторами.

Термін *соціальні комунікації* народився в лоні церкви, і відбулося це 1963 р. у рамках

Другого Ватиканського Собору. На другій сесії Собору вперше було вжито термін *соціальні комунікації* [1]. При цьому поняття *комунікація (communicatio)* розглядалося як єдність, передача, повідомлення, його семантичне навантаження походить від *communico – роблю спільним, повідомляю, з'єдную.*

Серед бібліотекознавців питаннями діяльності бібліотек як складових системи соціальних комунікацій займалися багато науковців. А. Чачко [2] аналізує зовнішні та внутрішні комунікаційні процеси в бібліотеці. Дослідження різних аспектів функціонування бібліотек у системі соціальних комунікацій

проводили В. Ільганаєва [3], Г. Швецова [4], Н. Жадько [5], М. Слободяник [6] та ін.

У даній статті проаналізуємо становлення теоретичних засад соціальних комунікацій у контексті бібліотекознавства та з'ясуємо соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновація чи відновлення традицій.

Російський дослідник Л. Амлінський вважає, що «Центром соціального життя в доіндустріальних суспільствах була базарна площа; в індустріальному суспільстві інформаційний ареал суттєво розширився: з'явилися друковані джерела інформації – газети, журнали» [7]. Зрозуміло, що засоби усної комунікації не забезпечували якісної передачі інформації з урахуванням вимог – факторів часу, розподіленості джерел та приймачів у просторі. З появою писемності з'явилася можливість повнішого та якіснішого задоволення цих вимог. Тому можна доповнити висловлювання Л. Амлінського, згадавши етап появи та активного функціонування рукописних пам'яток писемності, які відіграли суттєву роль у розвитку та вдосконаленні процесів поширення інформації. При цьому слід відзначити неабияку роль у соціокомунікаційних процесах і бібліотек.

Сьогодні, враховуючи достатньо «юний вік» соціально-комунікаційної галузі, українські науковці, створюючи теоретичні засади галузі, опираються на розробки закордонних учених і вітчизняних наукових авторитетів. Визначальними для інтерпретації комунікативної галузі є положення та аналітичний інструментарій, сформований на основі інформаційно-кібернетичної парадигми Норбера Вінера [8], Вільяма Ешбі [9] та ін. Водночас широке коло молодих науковців та провідні вчені з усього світу постійно вдосконалюють методологію соціально-комунікаційних досліджень. Еволюція методів вивчення політичної комунікації подана в посібнику Лінди Лі Кейд [10]. Автор вважає, що поширення комп'ютерних технологій вплинуло на масштаби поширення інформації, зважаючи на розширення можливостей формування й автоматичного опрацювання баз даних політичної комунікації. Його думку можна спроектувати і на бібліотечну галузь. Описані автором процеси відбуваються і в бібліотеках під впливом розвитку інфор-

маційних технологій, застосування яких удосконалює процеси аналітико-синтетичного опрацювання інформації.

У книзі «Американський прагматизм і комунікативні дослідження» [11] Д. Перрі робить акцент на практичних аспектах цих досліджень і пропонує власну методологію, яка нашоує на думку необхідності проведення прикладних досліджень бібліотек у системі соціальних комунікацій, розглядаючи комунікаційні зв'язки бібліотекаря і користувача крізь призму задоволення інформаційних потреб.

Хочеться все ж відзначити, що бібліотекознавцями при аналізі тих чи інших напрямів роботи бібліотек застосовувалися зазначені методи та методологічні підходи, але не наголошувалося на їхній приналежності до соціокомунікаційних.

Засновник математичної теорії комунікації К. Шеннон [12] у своїх працях проводить паралелі щодо способів обміну даними між технічними засобами та людьми, вважаючи системою комунікацій таку систему, що містить п'ять складових: джерело інформації, яке виробляє повідомлення або послідовність повідомлень, які будуть доведені до відома приймального терміналу; передавач, який працює, щоб створити сигнал, придатний для передачі по каналу; канал, що є лише середовищем, яке використовується для передачі сигналу від передавача до приймача; приймач, що зазвичай виконує зворотну операцію того, що робить передавач – реконструкцію повідомлення; людину або річ, для яких призначене повідомлення (*рис.*).

Основна проблема комунікації, на думку К. Шеннона, полягає в тому, що в одній точці точно або наближено відбувається відтворення повідомлення зафіксованого та переданого з іншої точки. Дослідник вважав комунікаційними всі системи, які можуть бути використані для передачі повідомлень із необхідною точністю. У цю концепцію ідеально вписується бібліотечно-інформаційна система. До функціональних обов'язків бібліотеки завжди входило завдання збереження та передачі інформації, зафіксованої спершу в рукописних і згодом у друкованих джерелах, а для користувачів з особливими потребами – у пристосованих для їхнього сприйняття форматах. Застосувавши підхід К. Шеннона

до аналізу діяльності бібліотек, можна переконливо стверджувати – всі п'ять зазначених дослідників складових, а саме: джерело інформації, передавач, канал, приймач, споживач – притаманні документно-інформаційним системам, підсистемами яких є книгозбірні. У бібліотечних фондах поступово накопичувалися джерела інформації – книги, часописи, представлені у різних форматах. Невідворотно, інформація, зафіксована у них, була прочитана, або, якщо використовувати термінологію К. Шеннона, – сприйнята принаймні б одним читачем [13].

Книгу, з певним ступенем умовності, іменуватимемо джерелом інформації. Передавачем умовно можна вважати бібліотекаря, саме завдяки його старанням інформація надходить до приймача, тобто користувача книгозбірні. Каналом безперечно слугувала сама книгозбірня, оскільки лише завдяки накопиченню в її фондах певної інформації, зафіксованої на різних носіях, відбувалося формування середовища, що сприяло безпосередній передачі інформації. Приймачем інформації є читач, або бібліотекар, через свідомість яких проходить інформація й отримує суб'єктивне

відтворення – декодування. І вже інший читач, якому рекомендовано книгу, стає особою, якій ця інформація призначається. Звісно, розглянута схема є спрощеною, але цілком вкладається у теорію інформації і теорію передачі даних каналами зв'язку К. Шеннона [13], або, як її трактують окремі сучасні дослідники, – математичну теорію комунікації; і при цьому процес комунікації є не чим іншим, як трансляцією певної інформації від комунікатора до комуніканта.

Суб'єктивізм, притаманний декодуванню, обумовлює вчинки комуніканта, які часто призводять до соціальних перетворень. При дослідженні діяльності бібліотек завжди враховувалася їхня роль у цій схемі, вважаючи їх активними комунікаторами, що передавали (доносили) інформацію користувачам, які в свою чергу були безпосередніми учасниками суспільних (соціальних) процесів. Звісно, складно оцінити рівень інформаційного «шуму» в наданих у бібліотеках «повідомленнях», проте в ході дослідження можна прослідкувати дієвість та активність впливу бібліотек на соціальні процеси.

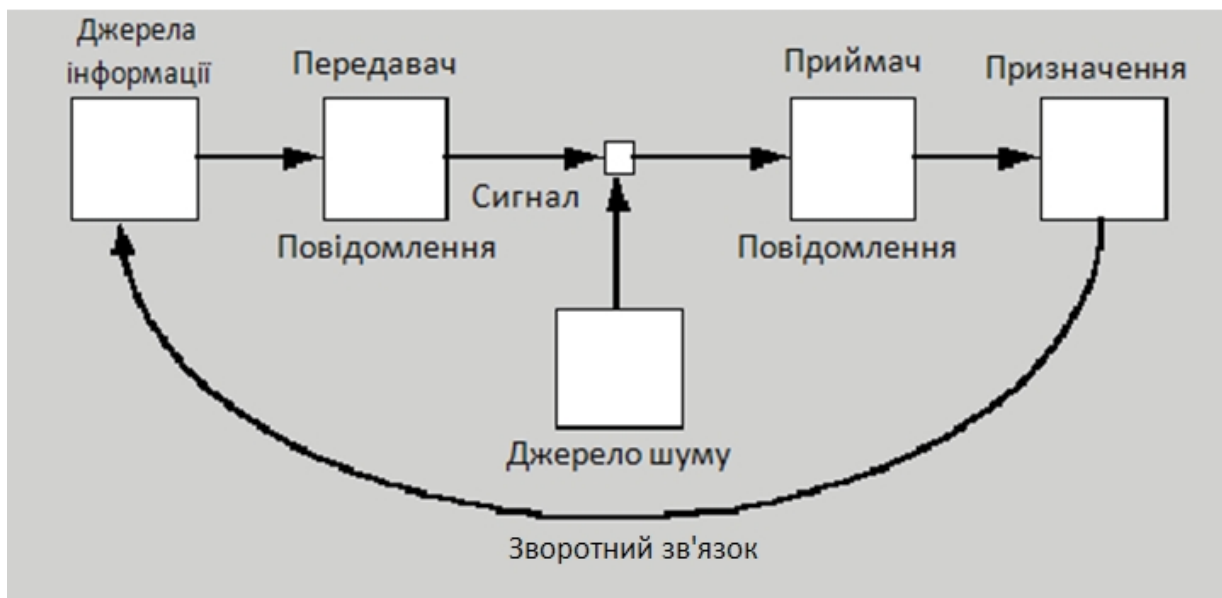

Рисунок. Модель комунікації К. Шеннона

Ще один дослідник, який вважається одним із засновників теорії соціальних комунікацій, Маршалл Маклюен зазначав, що сам засіб комунікації є повідомленням, а всі засоби комунікації є своєрідними «перекладачами» одних видів досвіду та енергії в інші [14]. Аналізуючи погляди своїх сучасників на розвиток соціальних комунікацій, дослідник висловлює цікаве бачення цього процесу.

Опираючись на твердження А. Леслі, він зазначав, що перетворення почуттів та мови у матеріальну форму стало інструментом, завдяки якому для людини стало можливим накопичувати досвід, знання в такій формі, що дозволила легко їх передавати та максимально ефективно використовувати [15], звернув увагу на цікаву зміну підходів до розповсюдження інформації. В епоху рукописної форми передавання інформації, переписування та розповсюдження чужої книги – справа, яка заслуговувала на всіляку повагу, тоді як у вік книгодрукування воно переслідується в судовому порядку [14].

Дослідник, розглядаючи книгу як засіб комунікації, наголошував, що винахід книгодрукування поступово «прискорив акт читання до такої міри, що читач міг відчувати «руку» автора, укріпив та розширив візуальність прикладного знання» [14]. Як би не критикував виникнення книгодрукування, автор все ж визнає, що книгодрукування – перший випадок механізації ремесла створення не просто нового знання, а прикладного знання [14, 224]. Дослідник вважав, що книгодрукування – це не просто технологія, а й природний ресурс, що формує форми взаємозалежності людей у суспільстві [14, 242] і трактує на основі роботи Х.Дж. Чейтора «Від написаного до друкованого» еволюцію соціальних комунікацій як історію розвитку від рукописного до друкованого тексту, тобто поступового заміщення усних способів повідомлення на візуальні [16].

М. Мак-Люен вважав, що можливості для вираження внутрішнього мовлення й думки в рукописній культурі були дуже обмеженими, рукописні документи не виконували достатньою мірою завдання засобів соціального спілкування. На думку дослідника, поет, письменник не могли використовувати свою рідну мову як систему комунікації з публікою,

саме поява друкарства спричинила відкриття національної мови як системи спілкування з публікою [14, 285]. Книгодрукування, на його думку, перетворило національні мови в засоби масової комунікації, і водночас – у замкнуті системи, що створило сучасний націоналізм як централізуючу силу [14, 293]. Подібно до того, як мольбертний живопис деінституціонував картини, книгодрукування зруйнувало монополію бібліотек [14, 304].

Засобом комунікації, на думку дослідника [17, 11], є повідомлення, оскільки саме засіб комунікації визначає та контролює масштаби і форму людської асоціації та людської дії, «повідомленням» будь-якого засобу комунікації або технології є зміна масштабу, швидкості або форми людської діяльності [17, 10]. Всі засоби комунікації сприяють розширенню нашого світогляду та забезпечують перетворення особистості [17, 72]. Хоча термін *комунікація*, зазначає Г.М. Маклюан, у широкому сенсі вживали в зв'язку з дорогами і мостами, морськими маршрутами, річками і каналами, в «електричну» епоху він став означати «рух інформації» [17, 100], у т.ч. через повідомлення у пресі та засобами друкарства [17, 181], оскільки новітній підхід до вивчення засобів комунікації звертає увагу не тільки на «зміст ... але також на сам засіб комунікації і ту культурну матрицю, в якій цей конкретний засіб функціонує» [17, 13], бо кожен засіб соціальної комунікації має здатність нав'язувати своє бачення проблеми [17, 18]. Схрещування, або гібридні з'єднання засобів комунікації, вивільняють нову силу й енергію, майже таку само, яка вивільняється при розщепленні ядра або термоядерному синтезі [17, 59].

Книгодрукування, зазначає дослідник, якщо дивитися на нього не просто як на сховище інформації, а як на новий засіб швидкого відновлення знання – сприяло припиненню обмеженості та трайбалізму як психічно, так і соціально, як у просторі, так і в часі [17, 193]. Разом з тим Г.М. Маклюан вважає, що кожен, хто досліджуватиме соціальну історію друкованої книги, буде здивований відсутністю розуміння психічних і соціальних наслідків друку. За минулі п'ять століть виразне пояснення чи усвідомлення впливів друку на людську чуттєвість трапляється дуже рідко [17, 195].

Він надзвичайно негативно сприймає появу книгодрукування, вважаючи, що воно породило такі явища, як націоналізм, індустріалізм, масові ринки, загальну грамотність і загальну освіту, що принесли цілком нові форми соціальних енергій [17, 195], припинивши розвиток індивідуальності, сприяючи масовій культурі [17, 196]. Книга стала першою викладацькою машиною, а також першим товаром масового виробництва [17, 197]. А оскільки новий засіб соціальної комунікації ніколи не буває простим додаванням до старого, він ніколи не залишає старий засіб у спокої та не перестає пригнічувати старі засоби комунікації до тих пір, поки не знайде їм нове становище і не зодягне їх у нові форми. Рукописна культура підтримувала в галузі освіти усний виклад, а друкування сприяє поширенню серед учнів або читачів одного і того само тексту, замінивши схоластичний режим усного диспуту. Водночас, як досягнення розвитку соціальних комунікацій, дослідник відзначає, що книгодрукування надало писанням минулого таку величезну нову пам'ять, на тлі якої індивідуальна пам'ять стала неадекватною [17, 197]. Нова технологія швидко ввійшла у соціальне середовище, у всі куточки мистецтва і наук, друкована книга набула якостей портативності та доступності, яких бракувало рукописам [17, 201].

Аналогічні думки висловив Гарольд Інніс: розвиток структур засобів комунікації впливає несвідомо, засоби комунікації взаємодіють із культурами настільки, що прояв національної свідомості неможливий, доки національна мова не знайде свого висвітлення у надрукованих документах, маючи на увазі книги, газети та ін. Дослідник [18] розглядає засоби соціальної комунікації, зокрема, листи, папірус, радіо, фототипію, в процесі їхньої еволюції і як продукти виробництва, і як ресурси.

А.П. Ашер у «Історії механічних винаходів» [19] зазначає, що книгодрукування, як один зі шаблів розвитку соціальних комунікацій, є вододілом між середньовічною та сучасною технологією. Саме після цієї межі розпочався бурхливий розвиток соціокомунікаційних процесів, у яких присутні бібліотеки.

Як помітили Л. Февр і Г. Мартен [20], у перші століття існування друкарства засоба-

ми соціального спілкування були молитовники та часослови, яких найбільше друкувалося кишенькового розміру. Роль бібліотек у цьому процесі була оцінена достатньо однобоко – завдяки книгодрукуванню та зростанню числа текстів, зазначають дослідники, книга перестала бути рідкісною річчю, яку можна отримати тільки в бібліотеці, таким чином, книга перетворилася на повсякденний предмет, який завжди знаходиться під рукою для того, щоб її можна було читати скрізь і в будь-який час.

Кожен з авторів, вносячи в теорію соціальних комунікацій своє бачення комунікаційних процесів, наводив цікаві приклади з історії книгодрукування та бібліотечної справи, тим самим підкреслюючи, що і книга, і бібліотека завжди були учасниками процесів комунікування та поширення інформації. І саме так їхня роль у цих процесах завжди сприймалася.

На думку авторитетних фахівців у галузі інформатики А.І. Михайлова, А.І. Чорного, Р.С. Гіляревського, між комунікантом та реципієнтом встановлюється канал комунікації, без якого неможливий зв'язок (обмін, передача інформації). Зустрічі, конференції, радіо і телебачення, видавництва, редакції журналів, бібліотеки – це канали, що забезпечують можливість безпосередньої чи опосередкованої наукової комунікації [21]. Таким чином, дослідники вважають бібліотеки активними учасниками процесів обміну науковою інформацією, структурами для генерації, опрацювання та поширення наукового знання.

Базуючись на цих теоретичних засадах соціальних комунікацій, поданих В. Різуном, досліджуючи бібліотеку як соціальний інститут, вважаємо, що вона обов'язково створює наперед визначену «систему суспільної взаємодії», застосовуючи «визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності» із певною організованою спільнотою – читачами, що диспонується «як повноправні учасники соціальної взаємодії» [22].

О.М. Холод запропонував визначати соціальні комунікації як «галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їхні масиви, продукти засобів ма-

сової комунікації та інформаційні технології, що забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів при безпосередній участі членів комунікативного процесу» [23, 35]. Це формулювання можна застосувати і до такого розділу бібліотекознавства як фондознавство. Фактично фондознавство також вивчає впорядковану систему документів, або ж окремий масив документів.

Основні тенденції в теорії соціальних комунікацій на нинішньому етапі сконцентровані у фокусі дослідження комунікаційного середовища, що дає можливість узагальнити організаційні, методичні, технологічні, функціональні, змістовні, управлінські (в т.ч. проектні) аспекти соціальних комунікацій у часткових та прикладних дослідженнях наук у системі комунікаційного знання [24]. Саме ця теза може стати базовою при формуванні прототипу комунікаційного середовища, яке повинне формуватися в сучасній бібліотеці.

Твердження академіка В. Різуна, що «методологічним підходом до вивчення явищ, процесів, функцій соціальних комунікацій очевидно є соціально-комунікаційний підхід» [25], знайшли своє застосування в сучасних бібліотекознавчих дослідженнях. Дослідник вважає, що суть цього підходу є «фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних у системі понять соціокомунікаційного інжинірингу, а точніше – з точки зору того, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [25].

У проекції на бібліотечну справу такий підхід забезпечує оцінку стану суспільства, індикаторами якого в структурі соціальних комунікацій є бібліотеки, які через специфічні комунікативні практики та бібліотечні технології постійно розвивають інформаційну та праксеологічну складові системи соціальних комунікацій. Звісно, що комунікативні практики бібліотек реалізуються в певному соціокультурному середовищі, яке, з одного боку, обумовлює їхній характер, а з другого – відчуває комунікативний вплив самих книгозбірень. При цьому враховувалися зв'язки бібліотеки як із цим середовищем, так і різними видами людської діяльності. При дослідженні історії бібліотек завжди використовувався саме та-

кий підхід, хоча його лише останніми роками почали іменувати соціокомунікаційним.

Слід відзначити, що бібліотеки завжди були активними учасниками процесу формування «соціальної пам'яті». Саме у фондах книгозбірень, незалежно від їхньої видової приналежності, накопичувалися документи, цінність яких ми можемо оцінити з позицій сьогодення. Аналіз соціокультурних трансформацій надає можливість сформулювати тезу щодо соціальної місії бібліотеки, як вагової складової соціально-комунікаційної системи суспільства, діяльність якої спрямована на сприяння обігу та розвитку накопиченого людством знання, а також на збереження документованого знання як суспільного надбання.

Враховуючи той факт, що бібліотеки традиційно відігравали роль вагомих соціальних інститутів суспільства, дослідження, які проводилися у галузі історичного бібліотекознавства, можна вважати наближеними до соціокомунікативних [26]. При дослідженні окремої бібліотеки чи групи книгозбірень, обов'язково розглядалася їхня участь у суспільних процесах, вплив на розвиток соціальних комунікацій. Багатогранна та глибинно-сутнісна діяльність бібліотек, як важливих складових елементів системи соціальної комунікації, зумовлює застосування різних методологічних підходів до їхнього дослідження в рамках бібліотекознавства. Аналіз процесів діяльності бібліотек у контексті соціальної комунікації ускладнюється необхідністю вивчення їхнього впливу на зовнішнє середовище, проте дозволяє розглянути книгозбірню, виходячи з різних рівнів її сприйняття – індивідуальних особливостей, соціального статусу та ролі, яку відіграє книгозбірня в соціальному середовищі.

Д.Х. Шира щодо ставлення бібліотекарів до розвитку соціальних комунікацій висловився так: у бібліотекаря не було іншого вибору, ніж продовжувати працювати з переконанням, що читання створює цілісне суспільство, оскільки воно створює цілісну людину. Цінність бібліотеки полягає в меті, що об'єднує, заради якої її книги були зібрані разом [27].

Суспільними історично-значущими віхами розвитку та вдосконалення процесів поширення інформації були так звані інформаційні революції, які, на думку видатного укра-

їнського кібернетика, академіка В.М. Глушкова [28], відбувалися в такій послідовності: перша – виникнення мовлення на основі знакового спілкування; друга – поява писемності; третя – виникнення книгодрукування; четверта – винайдення та використання перших електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів). Продовжуючи цей науково-інноваційний ряд, зазначимо, що формування глобальної всесвітньої інформаційної інфраструктури – мережі Інтернет, безсумнівно, претендує на роль п'ятої соціально-орієнтованої інформаційної революції. А з високим ступенем достовірності й обґрунтованості наукового прогнозу можна вважати, що майбутня (до певної міри нинішня) шоста інформаційна революція несе максимальну інформаційну мобільність та інформаційну персоналізацію для кожного члена суспільства на базі сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій. В осяжній перспективі реалізація засад мобільного та персонального володіння актуальним інформаційним ресурсом за принципом «вся необхідна інформація – тут і зараз» є чи не ідеальною метою суспільних соціоко-

мунікаційних трансформацій. При досягненні цієї глобальної соціально-комунікативної мети людська цивілізація практично завершить реалізацію певного циклу вдосконалення соціокомунікаційних технологій.

Зазначені інформаційні революції в певному сенсі можна вважати революціями у соціокомунікаційній галузі. У кожній з них значну роль відігравали бібліотеки, як соціальні інститути накопичення, зберігання та поширення суспільних інформаційних ресурсів і соціально-комунікаційна інфраструктура. У цьому контексті бібліотеки, зорієнтовані на обслуговування осіб з особливими потребами, не є винятком і належать до періоду другої та третьої інформаційних революцій.

Безперечно, що включення бібліотекознавства у комплекс наук «соціальні комунікації» ставить перед бібліотекознавцями завдання щодо аналізу їхньої діяльності як активних складових системи соціального спілкування. Проте такий підхід постійно використовувався бібліотекознавцями при дослідженні діяльності як окремих бібліотек, так і бібліотек певних типів чи регіонів.

Використані джерела

1. Decree on the Media of social communications inter mirifica solemnly promulgated by his holiness pope paul vi on december 4, 1963. Chapter I. [Стаття] 3. – Режим доступу: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html.
2. Чачко А. Соціальні комунікації як об'єкт сучасного бібліотекознавства / А. Чачко // Зб. тез Міжн. наук.-теор. конф., Київ, 16-17 травня 2007 р. – К. : КНУКіМ, 2007. – С. 25 – 26.
3. Ільганаєва В. Теоретичні аспекти розвитку соціально-комунікаційних структур в сучасному інформаційному просторі / В. Ільганаєва // Зб. мат. V Міжн. наук.-практ. конф., Київ, 20-22 травня 2008 р. – К. : ДАККіМ, 2008. – С. 3 – 4.
4. Швецова Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Г.М. Швецова ; Нац. акад. наук України ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2002. – 32 с.
5. Жадько Н.В. Анализ сущности характеристик библиотеки как социокультурного института / Н.В. Жадько // Библиотековедение. – 1996. – № 3. – С. 54 – 64.
6. Слободяник М.С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2009. – № 4. – С.5 – 6 .
7. Амлинский Л.З. Читатель в научной библиотеке информационного общества / Л.З. Амлинский // Научные и технические библиотеки. – 2011. – № 7. – С. 6.
8. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Поварова ; под ред. Г.Н. Поварова. – 2-е изд. – М. : Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – С. 165.
9. Ешби У. Введение в кибернетику / У. Ешби. – М. : КомКнига, 2006. – 432 с.
10. Kaid L. Handbook of Political Communication Research / L. Kaid. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – 541 p.

11. Perry D.K. American Pragmatism and Communication Research / D.K. Perry. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2001. – 264 p.
12. Shannon C. E. A Mathematical Theory of Communication / C.E. Shannon // The Bell System Technical Journal. – 1948. – July, October (Vol. 27). – P. 379 – 423, 623 – 656.
13. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон. – М., 1963. – 830 с.
14. Мак-Люэн М. Галактика Гуттенберга: Сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн ; [перевод, примечания за изданием University of Toronto Press, 1962 А. Юдина]. – К. : Ника-Центр, 2004. – 432 с. – (Серия «Сдвиг парадигмы»; Вып. 1).
15. Leslie A. White, The Science of Culture. – New-York, 1949. – P. 240.
16. Chaytor H. J. From Script to Print / Chaytor H. J. – Cambridge : Heffer and Sons, 1945. – P. 4.
17. Маклюан Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюан ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – М. : Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц. «Кучково поле», 2003. – 464 с.
18. Innis H. The Bias of Communication / H. Innis. – Toronto : University of Toronto Press, 1951. – P. 29.
19. Usher A.P. A History of Mechanical Invention / A.P. Usher. – Boston : Beacon Press paperback, 1959. – P. 238.
20. Febvre L. L'Apparition du livre / L. Febvre, H. Martin. – Paris : Editions Albin Michel, 1950. – P. 126.
21. Михайлов А.И. Научные коммуникации и информатика / А.И. Михайлов, А.И. Черный, Р.С. Гиляревский; ВИНТИ. – М., 1976. – С. 238.
22. Різун В.В. Зі статті «Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії» / В.В. Різун. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf. – Назва з екрана.
23. Холод О.М. Соціальні комунікації : соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. / О.М. Холод. – Львів : ПАІС, 2011. – С. 35.
24. Социальные коммуникации: (теория, методология, деятельность) : слов.-справ. / авт.-сост. В.А. Ильганаева. – Харьков : Гор. тип., 2009. – 391 с.
25. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. Різун. – Режим доступу : <http://journal.univ.kiev.ua/node/431>
26. Кунанець Н.Е. Методологічні засади дослідження бібліотек з позицій соціокомунікаційного підходу / Н.Е. Кунанець // Інформація, комунікація, суспільство : матеріали I Міжнар. наук. конф. ІКС-2012, Львів, 25-28 квіт. 2012 р. – Л., 2012. – С. 272 – 273.
27. Шира Д.Х. Введение в библиотековедение: Основные элементы библи. обслуж. / Д.Х. Шира ; пер. с англ. В.В. Скворцова, Э.Г. Азгальдова ; под ред. Н.С. Карташова. – М. : Высш. шк., 1983. – 256 с.
28. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики / В.М. Глушков. – 2-е изд., испр. – М., 1987. – С. 9.